

ANGLŲ KALBOS SEMANTINIAI SKOLINIAI ŠIAURĖS AMERIKOS LIETUVIŲ KALBOJE

L. PAŽŪSIS

Natūralūs pastovūs tiesioginiai lietuvių kalbos kontaktai su anglų kalba buvo ir tebėra vienas svarbiausių veiksnių, sąlygojančių specifinio lietuvių kalbos varianto vystymąsi Šiaurės Amerikos kontinente. Šių kontaktų pasekmės ypač akivaizdžios išeivių leksikoje. Anglišių skolinių apstu ne tik JAV bei Kanados lietuvių šnekamojoje, bet ir rašomojoje kalboje.

Lingvistai paprastai skiria kelias skolinių rūšis. E. Richteris savo laiku nurodė tris pagrindinius svetimų leksinių elementų tipus: 1) svetimės formos ir svetimio turinio skolinius, 2) svetimės formos skolinius savajam turiniui reikšti ir 3) svetimio turinio skolinius savąja forma¹. Tokios skolinių klasifikacijos idėja, pagrįsta žodžio turinio ir formos skyrimu, atspindi pakankamai platų leksinės interferencijos supratimą. Tačiau tradicinėje kalbotyroje ilgą laiką buvo laikomasi vokiečių filologų įteisinto skolinių skirstymo į *Lehnwörter* ir *Fremdwörter*, kuris ekstensyviems kalbų kontaktų tyrinėjimams pasirodė netinkamas. 1950 m. E. Haugenas išskėlė skolinių struktūrinės diferenciacijos idėją, pagrįstą morfemos importacijos ir substitucijos opozicija. Jis pasiūlė skirti tokius tris pagrindinius skolinių tipus: 1) importuotus žodžius arba tikruosius skolinius (*loanwords*), 2) dalinės substitucijos skolinius (*loanblends*) arba hibridus ir 3) substitucinius skolinius (*loanshifts*), t. y. vertinius ir semantinius skolinius². E. Haugeno pasiūlyta skolinių klasifikacija gali būti taikoma ne tik paprastiesiems, bet ir sudėtiniais leksiniams vienetais analizuoti. U. Vainraichas, apibendrinamas daugelio kalbų kontaktų tyrinėtojų patyrimą, nurodo du svarbiausius leksinės interferencijos tipus: 1) vienos kalbos leksinė morfema gali būti perkeliama į kitą kalbą ir 2) vienos kalbos leksinė morfema gali įgyti naują signifikatyvinę funkciją, būdingą kitos kalbos morfemai, turinčiai tapatingą turinį (sudėtiniais leksiniams vienetais būdingas dar mišrus leksinės interferencijos tipas)³.

Tyrinėjant anglų kalbos leksinę interferenciją Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje, be abejo, susiduriama su tam tikrais sunkumais, susijusiais su šio reiškimo

¹ E. Richter, *Fremdwortkunde*, Leipzig, 1919, p. 86.

² E. Haugen, *The Analysis of Linguistic Borrowing*, — *Language*, XXVI(2), 1950.

³ U. Weinreich, *Languages in Contact*, New York, 1953, p. 47.

identifikavimo galimybėmis. Skolinys yra diachroninio kalbos tyrinėjimo kategorija, todėl kiekvienu atveju reikia įrodyti: 1) kad tam tikras kalbos elementas tikrai vartojamas anglų kalboje, su kuria (klaudydami ar skaitydami) susidurdavo išeiviai, 2) kad jis nebuvo anksčiau (t. y. iki kontakto su anglų kalba) vartojamas išeivių gimtojoje kalboje, 3) kad lietuvių kalboje jis galėjo atsirasti tik dėl kontakto su anglų kalba⁴. Kadangi neįmanoma tiesiogiai stebėti skolinio atsiradimo, reikia daryti tam tikras prielaidas. Visų pirma reikia iš principo pripažinti, kad koks nors naujas elementas, tapatingas atitinkamam anglų kalbos elementui, negalėjo atsirasti ir/ar įsigalėti išeivių lietuvių kalboje kitaip, negu pastarąjį imituojant. Pavyzdžiui, Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje aptinkamą žodžio *išnešti* funkcinio statuso pakitimą, realizuojamą tokiuose žodžių junginiuose kaip *išnešti nutarimą* arba *išnešti sprendimą* (plg. angl. *to carry out a decision*), matyt, reikia sieti su anglų kalbos įtaka.

Aptariant dvi pirmąsias iš keliamų sąlygų, reikia pabrėžti, kad daugiausia sunkumų paprastai iškyla dėl antrosios. Tyrinėjant Šiaurės Amerikos lietuvių kalbą, negalima apsiriboti vien dabartinės lietuvių kalbos normomis, bendromis visuomenės pastangomis puoselėjamosiomis Lietuvoje. Išeivijos sudėtis kalbos atžvilgiu yra labai marga: ją sudaro įvairių teritorinių ir socialinių dialektų atstovai, kurių daugelis menkai tepažino tas normas. Tiesa, jau turime aštuonis tomus fundamentalaus akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“, tačiau ir jame galėjo atsirasti spragų arba netikslumų. Todėl abejonė, iškilusi dėl vieno ar kito kalbos elemento vartojimo išeivių gimtojoje kalboje iki kontakto su anglų kalba, leidžia dvejopai interpretuoti tą patį kalbos reiškinių. Pavyzdžiui, kai kuriuos žodžius, aptinkamus JAV lietuvių kalboje, A. Margeris laiko angliškais skoliniais, o „Lietuvių kalbos žodyne“ identišką žodžiai apibūdinami kaip vokiečių arba lenkų kalbų skoliniai, plg., pvz., *bėčyti* „eiti ar kirsti lažybų“ (< angl. *bet*) MarŽ 170 ir *bėčyti* „eiti lažybų“ (< l. *becić*) LKŽ I 707, *bōlė*, *bolė* „sviedinys“ (< angl. *ball*) MarŽ 170 ir *bōlė*, *bolė* „rutulys, sviedinys“ (< vok. *Ball*) LKŽ I 970, *bōmas* „dykaduonis, tinginys, niekam vertas žmogus“ (< angl. *bum*) MarŽ 170 ir *bōmas*, *bōmas*, *būomas* „apsileidėlis, niekam tikęs žmogus“ (< vok. dial. *bōm*) LKŽ I 971, *bōsas* „šeimininkas, prižiūrėtojas, vadas“ (< angl. *boss*) MarŽ 171 ir *bōsas* „dručkis, storulis“ (< vok. *Faß*) LKŽ I 974, *liodūoti* „krauti, užtaisyti (šautuvą)“ (< angl. *load*) MarŽ 267 ir *liodūoti* „krauti, užtaisyti (šaukamąjį ginklą)“ (< vok. *laden*) LKŽ VII 554, *mapà* „žemėlapis“ (< angl. *map*) MarŽ 272 ir *mapà* „žemėlapis“ (< l. *mapa*) LKŽ VII 846; arba kaip neiškios nelietuviškos kilmės žodžiai, plg., pvz., *káutas* „švarkas“ (< angl. *coat*) MarŽ 256 ir *kaútas* „žemėinis paltas, apsiaustas“ LKŽ V 449; arba pateikiami be jokių etimologinių nuorodų, pvz., *alpyti* „pagelbėti, padėti, talkinin-

⁴ E. Haugen, *The Norwegian Language in America*, Indiana University Press, 1969, p. 384.

kauti, šelpti“ (< angl. *help*) MarŽ 153 ir *alpinti* „rūpintis, prižiūrėti“ LKŽ I 109, *bāderis* „varginimas, rūpestis“ (< angl. *bother*) MarŽ 158 ir *bāderis* „trukdymas, vargas, rūpestis“ LKŽ I 554, *kėryti* „saugoti, paisyti, rūpintis, domėtis“ (< angl. *care*) ir *kėrinti* „žiūrėti, tausoti“ LKŽ V 610. Jeigu įrodytume, kad „Lietuvių kalbos žodyne“ užfiksuoti žodžiai išėiviams tikrai buvo atsivežtiniai, galima būtų kalbėti apie jų vartosenos aktyvizaciją (pvz., *bečyti, bolė*) arba semantinį išplėtimą (pvz., *bosas, kautas*) Šiaurės Amerikoje dėl homofoninių ir sinoniminių ryšių su atitinkamais anglų kalbos žodžiais. Priešingu atveju juos reikėtų laikyti tikraisiais anglų kalbos skoliniais.

Įvairūs lingvistiniai ir ekstralingvistiniai faktoriai sąlygojo intensyvią ir įvairiarūšę leksinę anglų kalbos interferenciją Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje. Išėiviu kalboje daugiausia, žinoma, aptinkama importuotų anglų kalbos žodžių arba tikrųjų anglišku skolinių. Jie ne tik tenkino naujose gyvenimo sąlygose natūraliai iškylandčią leksinės inovacijos reikmę, bet taip pat dubliavo⁵ gimtosios kalbos žodžius turinio atžvilgiu⁶. Vadinasi, pagal E. Richterio klasifikaciją juos dar būtų galima skirstyti į du atskirus tipus (t. y. pirmąjį ir antrąjį). Fonetiniu ir morfologiniu atžvilgiu daugiels iš jų yra integruoti į lietuvių kalbos sistemą⁶.

Tačiau leksinės anglų kalbos interferencijos Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje negalima apibūdinti vien tik leksinių morfemų importacija. Sudėtingi ir įvairiarūšiai interlingvistiniai ryšiai, atsirandantys tarp anglų ir lietuvių kalbos žodžių bilingvizmo sąlygomis, sudarė realias prielaidas ir substitucijos reiškiniams. Dabartinėje kalbų kontaktų teorijoje skiriamos trys dialeksemų (t. y. bilingvizmo sąlygomis kuriuo nors aspektu sutapatinamų dviejų kalbų leksemų) rūšys: 1) homofoninės, t. y. tapatingos fonetiniu atžvilgiu, bet skirtingos savo turiniu; 2) sinoniminės, t. y. skirtingos fonetiniu atžvilgiu, bet tapatingos savo turiniu; 3) homologinės, t. y. tapatingos ir fonetiniu, ir turinio atžvilgiu⁷. Į leksinės substitucijos procesą, be abejo, lengviausiai įtraukiami homologai, t. y. dialeksemos, kurias sieja sinoniminiai ir homofoniniai ryšiai. Nors homologų identifikavimas anglų ir lietuvių kalbose turi palyginti menką tikimybę (daug menkesnę, negu, pavyzdžiui, anglų ir kitose germanų kalbose), tačiau ir šių dviejų kalbų sąveikoje šiai interlingvistinei leksinei kategorijai priklauso gana aktyvus vaidmuo. Dalinės substitucijos skoliniais, atsiradusiais ho-

⁵ Plačiau apie anglų kalbos žodžių importacijos sąlygas Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje ir L. Pažūsis, *Anglų kalbos leksemų Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje interpretavimo klausimu*, – *Baltistica*, V (1), 1969.

⁶ Л. Пажусис, *Фонетическая и морфологическая интеграция английских заимствований в литовском языке Северной Америки*, Автореферат канд. дисс., Вильнюс 1971.

⁷ J. A. Žluktenka visiškai pamatuotai greta diamorfos (E. Haugenas) įveda dar ir dialektemos sąvoką, dialekteminius ryšius diferencijuodamas tuo pačiu pagrindu, kaip ir diamorfinius ušius, žr. Ю. А. Жлуктенко, *Украино-английские межъязыковые отношения в США и Канаде*, Автореферат док. дисс., Ленинград, 1967.

mologų identifikavimo pagrindu, galima laikyti grupę hibridinių sudurtinių daiktavardžių, kurių angliškojo modelio antrasis komponentas *-room* „kambarys; vieta“ yra pakeistas lietuvių kalbos daiktavardžiu *ruimas* „ertmė, vieta, tuščia vieta“: *bedruimis* „miegamasis“ (< angl. *bedroom*), *betruimis* „vonios kambarys“ (< angl. *bathroom*), *čekruimis* „drabužinė, garderobas“ (< angl. *checkroom*), *daininruimis* „valgomasis“ (< angl. *diningroom*), *klabruimis* „klubo patalpa“ (< angl. *club room*), *lančruimis* „užkandinė“ (< angl. *lunch room*) ir kt. Homologiniai angl. *room* ir liet. *ruimas* ryšiai taip pat sąlygojo pastarojo, kaip savarankiško žodžio, semantikos išplėtimą (t. y. jis igijo papildomą „kambario“ reikšmę) ir kartu vartosenos aktyvizaciją, pvz.: *Kai reikės už burdą, ruimą ir štoninkui mokėti, tada atsiminsi... Maršl 175: Jis pas tą našliukę ant ruimo gyvena, tai kam jam ženytis Marž 314.* Homologų identifikavimo atvejais neretai lingvistiniais metodais neįmanoma nustatyti, ar lietuviškasis koreliatas yra anglų kalbos tikrasis skolinys (importacija), ar semantinis skolinys (substitucija). Pavyzdžiui, negalima nuspręsti, ar žodis *rūmas* „kambarys“ (*Išnuomuojami 3 rūmų apartamentas su visais moderniais įrengimais, patogiam gyvenimui L 67 45*) išeivių lietuvių kalboje atsirado, perkeliant angl. *room* turinį ir formą, ar *rūmas* „didelis puošnus gyvenamasis namas“ igijo naują, anglų kalbos žodžiui būdingą, reikšmę.

Apskritai kalbant, į homologinių ryšių įtakos sferą dažniausiai, žinoma, patenka internacionalinis lietuvių kalbos žodyno fondas, t. y. vadinamieji tarptautiniai žodžiai. Tokie homologai, nors jie ir kildinami iš identiškų etimonų, gana dažnai būna ne visiškai tapatingi ne tik formos, bet ir turinio atžvilgiu. Anglų kalbos leksinė interferencija, susijusi su šia dialeksemų kategorija, Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje reiškiasi dviem būdais. Tam tikras socialinis kultūrinis lietuvių išeivijos sluoksnis, menkliau pažįstantis internacionalinę lietuvių kalbos leksiką, paprastai importuoja atitinkamus anglų kalbos žodžius. Šitaip išeivių kalboje atsiranda tarptautinių žodžių dubletinės formos, pvz.: *bliofas* „blefas“ (< angl. *bluff*), *dolfinas* „delfinas“ (< angl. *dolphin*), *genksteris* „gangsteris“ (< angl. *gangster*), *yteris* „eteris (toks kvapus lakus skystis)“ (< angl. *ether*), *tanelis* „tunelis“ (< angl. *tunnel*), *zybra* „zebras“ (< angl. *zebra*) ir kt. Antra vertus, Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje pastebima tendencija plėsti bendrinėje lietuvių kalboje prigijusių tarptautinių žodžių semantiką: kalbinėje veikloje sutapatinami su homologinėmis anglų kalbos leksemomis, jie įgyja naujas reikšmes ir keičia savo funkcinį statusą. Kitaip tariant, substitucijos atveju homologiniai ryšiai stimuliuoja semantinę interferenciją. Tokie anglų kalbos semantiniai skoliniai būdingi daugiau ar mažiau inteligentiškam išeivijos sluoksniui, pažįstančiam internacionalinę lietuvių kalbos leksiką, pvz.:

ambicija „siekimas, troškimas“ (< angl. *ambition*): *Jo ambicija yra būti inžinieriumi GK 63 3. Turi ambiciją tapti advokate LB 69 9.*

argumentas „ginčas, diskusija“ (< angl. *argument*): *Aš neisiu į argumentus su prezidentu, kas liečia klaidingas informacijas* LB 69 43.

egzaminuoti „tirti (apie gydytojo darbą)“ (< angl. *examine*): *Egzaminuoja akis, ištiria nervus, nuo kurių paeina nervuotumas ir galvos skaudėjimas* LB 68 7.

kooperacija „bendradarbiavimas“ (< angl. *cooperation*): *Taipgi pasirašytos sutartys dėl kooperacijos erdvių tyrinėjime* LB 72 11.

sentimentas „nusiteikimas, nusistatymas“ (< angl. *sentiment*): *Sentimentas prieš karą visur žymiai padidėjo* LB 66 38. *Tai geriausiai rodo antiamerikinis sentimentas dėl karo Vietname* V 71 191.

simpatija „užuojauta“ (< angl. *sympathy*) *Reiškiamė jam simpatiją nelaimės ištiktam* V 66 237.

Bendrinėje lietuvių kalboje vartojamų tarptautinių žodžių semantinio diapazono išplėtimas, Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje atsirandantis, išlyginant anglų ir lietuvių kalbų homologiinių koreliatų turinio apimtį, gali būti kelių rūšių:

1) Jie gali įgyti papildomas, siauresnes, labiau specializuotas reikšmes (specializacija), pvz., *administracija* „šalies vyriausybė“ (< angl. *administration*), *fikcija* „grožinė literatūra, beletristika“ (< angl. *fiction*).

2) Jie gali išplėsti savo turinį, iš anglų kalbos koreliatų perimdami bendresnio pobūdžio reikšmę (generalizacija), pvz., *aspirantas* „pretendentas, kandidatas“ (< angl. *aspirant*), *balansas* „pusiausvyra, santarvė“ (< angl. *balance*), *frontas* „priešis, priekinė dalis“ (< angl. *front*), *maršas* „žygis“ (< angl. *march*), *raportas* „pranešimas“ (< angl. *report*).

3) Jie gali įgyti papildomą reikšmę, pagal apibendrinimo laipsnį lygiavertę ankstesnei (aligacija), pvz., *ataka* „priepuolis“ (< angl. *attack*), *klasė* „pamoka, užsiėmimas (mokykloje)“ (< angl. *class*), *kolegija* „koledžas“ (< angl. *college*), *novelė* „romanas“ (< angl. *novel*), *unija* „profsąjunga“ (< angl. *union*).

Homologiinių ryšių įtakoje lietuviškieji tarptautiniai žodžiai kartais gali perimti tokias naujas reikšmes, kurios neturi aiškesnio semantinio ryšio su ankstesniu įprastiniu jų turiniu, pvz., *konduktorius* „dirigentas“ (< angl. *conductor*), *konvencija* „suvažiavimas“ (< angl. *convention*), *kreditas* „garbė“ (< angl. *credit*), *partija* „pobūvis“ (< angl. *party*).

Nagrinėdamas semantines interferencijos reiškinius, susijusius su homologiinių dialeksemų identifikavimu, E. Haugenas skiria semantinio sumišimo (semantic confusion) ir semantinio perkėlimo (semantic displacement) atvejus⁶. Jeigu lietuvių kalboje yra žodis a_1 reikšme A_1 ir kitas žodis a_2 reikšme A_2 , pirmasis gali įgyti antrojo reikšmę, jeigu anglų kalboje yra žodis b , turintis žodžių a_1 ir a_2 reikšmes ir fonetiniu atžvilgiu labiau panašus į a_1 , negu į a_2 . Tokio semantinio išplėtimo, vadinamo semantiniu sumišimu, atvejų aptinkama ir išėivių lietuvių kalboje, pvz., *ekonomija*

⁶ E. Haugen, *The Norwegian Language in America*, p. 401.

„ekonomika“ (< angl. *economy*): *Tas rodo, kad Ontarijos ekonomija neauga, o puola* LB 71 32, *realizuoti* „suprasti, suvokti“ (< angl. *realize*): *Jaunieji turi realizuoti, kad vedybos yra rimtas dalykas* GK 63 3. Analogiškai būtų galima interpretuoti ir daugelį kitų, aukščiau pateiktų pavyzdžių. Jeigu žodžio turinio pakitimas įvyksta be susidūrimo su kurio nors kito žodžio reikšme, jis vadinamas semantiniu perkėlimu. Pavyzdžiui, vėlesnioji išėivija, atsivežusi į Ameriką žodį *centas* „šimtoji lito dalis, tokios pat vertės moneta“, lengvai perkėlė jį į naujų realiųjų sistemą, vartodama jį homologiško anglų kalbos žodžio *cent* „šimtoji dolerio dalis, tokios pat vertės moneta“ reikšmėmis. Žinoma, pastarojo tipo semantinė interferencija paprastai yra atsitiktinio pobūdžio.

Semantinis žodžio išplėtimas vien homofoninių ryšių pagrindu, be abejo, yra labai retas atvejis kalbų kontaktų istorijoje. Analizuodami homonimus, atsiradusius kalbų kontaktų sąlygomis, paprastai darome išvadą, kad juos reikia laikyti tikraisiais skoliniais, plg., pvz., *čežyti* „smarkiai lyti, merkti“ LKŽ II 86 ir *čežyti* „kainoti, krauti (bateriją)“ (< angl. *charge*) MarŽ 181, *krukas* „molinis indas“ (< vok. *Krug*) LKŽ VI 695 ir *krukas* „sukčius“ (< angl. *crook*) MarŽ 259, arba semantinio sumišimo pavyzdžiais (anglų kalbos žodžio semantinis diapazonas apima ir ankstesnę lietuvių kalbos žodžio reikšmę). Net jeigu homofoninė dialeksema anglų kalboje ir neturi aiškesnio sinoniminio ryšio su lietuvių kalbos koreliatu, juos sieja tam tikras semantinis bendrumas, pvz., *likeris* „alkoholinis gėrimas“ (< angl. *liquor*), *majoras* „meras“ (< angl. *mayor*), *prospektas* „perspektyva“ (< angl. *prospect*).

Lietuviškų žodžių reikšmės pakitimai Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje dažniausiai įvyksta dialeksemų turinio tapatumo pagrindu: išlyginant sinoniminių dialeksemų semantinius diapazonus, lietuviški žodžiai perima kai kurias atitinkamų anglų kalbos žodžių reikšmes ir keičia savo leksinį rišlumą; pvz.:

aliejus „nafta“ (< angl. *oil*): *Izraelio ir arabų šalių karas sudrumstė aliejaus biznį* Vidurryčiuose LB 67 34.

minkštas „bealkoholinis“ (< angl. *soft*): *Tėvas nesipriešino sūnelio norui išgerti minkšto gėrimo prieš pietus* LB 67 1.

sukelti „surinkti“ (< angl. *raise*): *Toronte gegužės 4 dieną bus 30 mylių žygis tikslu sukelti pinigų labdarai* LB 68 17.

šaukti „skambinti, kviesti telefonu“ (< angl. *call*): *Dėl staigaus patarnavimo šaukit: 741-8735* LB 71 31.

vėliausias „naujausias, neseniai atliktas“ (< angl. *latest*): *Vėliausi apklausinėjimai rodo sen. Kenedį populiarumu pačioje apačioje* L 68 39. *Norėčiau gauti vėliausių nuotrauką* V 71 191.

vyriausias „svarbiausias“ (< angl. *chief*): *Socialis klubas yra samburyš žmonių, kur draugiškumas yra vyriausiu tikslu* LB 68 39. *Vyriausias ginčas eina dėl darbo sąlygų* L 68 39.

Lietuviško žodžio reikšmės pakitimas kartais būna toks nežymus, kad jį sunku žodyniskai nusakyti, tačiau žodžio leksinio rišlumo neįprastumas liudija neabejotiną semantinį išplėtimą, pvz., *nelaimė* „avarija, katastrofa“ (< angl. *accident*) tokiuose žodžių junginiuose, kaip *kelio nelaimė, traukinio nelaimė*.

Anglų kalbos semantinė interferencija gali pasireikšti tik tam tikros lietuviško žodžio reikšmės aktyvizacija. Pavyzdžiui, žodis *atsitikimas*, veikiamas sinoniminio ryšio su angl. *case*, išievių kalboje palyginti neretai vartojamas reikšme „atvejis“⁹: *Nebūsią pavojaus ir tokiais atsitikimais, jeigu suges motoras* LB 72 13. Kad šios žodžio *atsitikimas* reikšmės aktyvizacija yra susijusi su minėto sinoniminio anglų kalbos žodžio įtaka, rodo ir kiti pavyzdžiai, kuriuose tą pačią funkciją atlieka vietininko forma (plg. angl. *in such a case, in this case*): „*Tokiame atsitikime*“, *tarė kita, „aš negaliu eiti į klubą visai“* LB 72 11. *Taigi, šiame atsitikime, vienu tikietu žmogus gali važiuoti kelis kartus toliau, negu tas, kuris turi mokėti du fėrus* LB 73 13.

Žodžio semantikos išplėtimas, jo leksinio rišlumo pakitimas, vartosenos aktyvizacija ir kiti panašūs žodžio funkcinio statuso poslinkiai iš esmės yra to paties substitucijos proceso rezultatas. Substitucijos principu aiškinamas ir kitų skolinių tipų atsiradimo mechanizmas. E. Haugeno skolinių klasifikacijoje tarpinę vietą tarp hibridinių skolinių (struktūrinė medžiaga yra dalinai savos, dalinai svetimos kalbos) ir semantinių skolinių užima vertiniai arba verstiniai skoliniai (loan translations arba prancūziškas terminas – kalkės). Jiems būdinga tai, kad iš kitos kalbos jie yra perėmę tik bendrą struktūrinį žodžio modelį ir jo reikšmę, tačiau visi struktūriniai elementai yra paimti iš savos kalbos inventoriaus¹⁰. Kitaip tariant, kalkiavimas – tai kitos kalbos leksinių vienetų (išvestinių ir sudurtinių žodžių, žodžių junginių) morfeminis kopijavimas. Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje aptinkama lietuviškų žodžių, kurių funkcinio statuso pasikeitimas yra neatskiriama susijęs su anglų kalbos žodžių morfeminių kopijavimu, pvz.:

ištraukti „išvesti, nutraukti, atšaukti“ (< angl. *withdraw*): *JAV turi ištraukti savo militarines jėgas iš Pietų Vietnamo* L 65 28. *Mrs. Kenedy pažadėjo ištraukti užvestą teisme bylą* V 66 250. *Kas gi iš anksto numatė arba pagalvojo, kad prezidentas nusilenks prieš audrą ir ištrauks savo kandidatūrą į prezidentus* LB 68 17.

knygvedys „buhalteris“¹¹ (< angl. *bookkeeper*): *Tačiau algų išaldymą prižiūri kiekvieno darbdavio ar įmonės knygvedžiai* V 71 17.

požeminis „pogrindinis, slaptas“ (< angl. *underground*): *Jiems, sakoma, buvo numatyta suorganizuoti požeminį radijo stočių tinklą* LB 68 32.

⁹ Plg. pavyzdį iš DLKŽ *Tam tikrais atsitikimais* (atvejais).

¹⁰ E. Haugen, *The Norwegian Language in America*, p. 390.

¹¹ Plg. *knygvedys* „kas raštinės knygas tvarko“ LKŽ VI 243.

Teoriniu požiūriu tokių pavyzdžių interpretavimo problema gali būti sprendžiama dvejopai: jeigu, tarkime, išeiviuvi lietuviui nebuvo žinomas kuris nors šių žodžių (pvz., *knygvedys*), tai jį reiktų laikyti anglų kalbos žodžio kalke; priešingu atveju jį vadintume anglų kalbos semantiniu skoliniu. Tačiau tokio semantinio skolinio atsiradimas yra sąlygojamas ne tik dialeksemų semantinio ryšio, bet ir jų struktūrinio modelio tapatumo bei atskirų sudedamųjų morfemų semantinio ryšio. Vadinasi, išvestinių ir sudurtinių žodžių atveju funkcinio statuso pasikeitimas gali būti susijęs su modelio ir kalkės tipo koreliacinio ryšio suvokimu tarp atitinkamų anglų ir lietuvių kalbų žodžių. Primitytinis tokio koreliacinio ryšio siekimas gali būti realizuojamas žodžio semantinio diapazono išplėtimu, pvz., *narystė* „nariai, narių skaičius“ (< angl. *membership*)¹²: *Jie sudaro apie 26 procentus unijos narystės* LB 68 32; arba lietuviško žodžio vartosenos aktyvizacija, pvz., *išdirbti* „sukurti, paruošti, parengti“ (< angl. *work out*); *Krikščionių demokratų lyderis Barzel siūlė Brandtui, kad valdžia ir opozicija išdirbtų Vakarų Vokietijos užsienio politiką* LB 72 9. *Demokratų partijos komitetas jau išdirbo rinkiminę platformą* LB 72 13.

Žodžių semantinio diapazono išplėtimas kartais gali būti susijęs su jo kategorinių formų vartosenos pakitimu. Todėl anglų kalbos semantinė interferencija ypač lengvai pastebima tuose žodžiuose, kurių kategorinių formų vartojimas bendrinėje kalboje yra vienaip ar kitaip ribotas. Pavyzdžiui, daiktavardžiai, paprastai turį tik vienaskaitos formas, priklausomai nuo leksinės reikšmės pakitimo Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje vartojami ir daugiskaitos formomis:

industrijos „pramonės šakos“ (< angl. *industries*): *Bangladešo premjeras Mujibur Rahman paskelbė, kad nacionalizuojamos svarbiausios industrijos* LB 72 7. *medicinos* „vaistai“ (< angl. *medicine*): *Po vakarykščiai, galva kaip puodas. Reikėtų kokių „medicinų“* VitLI 60. *Tokį menką alauvenčą gaunu, kad medicinoms nieko nebelieka* MarŽ 152.

nikeliai „penkių centų monetos“ (< angl. *nickel*): *Nepagailėkite poros nikelių.* *statistikos* „statistiniai duomenys“ (< angl. *statistics*): *Federalinio investigacijų biuro statistikos, rodančios, kad žmogžudystės per 8 metus padidėjo 36 procentus...* LB 69 43.

televizijos „televizoriai“ (< angl. *television*): *Žmonės perka spalvotas televizijas* San 67 34.

Išlyginant angl. *profit* ir liet. *pelnas* turinio apimtį, pastarasis įgyja papildomą diskretinio dydžio reikšmę ir analogišką galimybę daugiskaitos formą panaudoti kiekybinei aktualizacijai: ... *darbininkai yra pasiryžę kovoti prieš tokį algų išaldymą, kuo pelnai auga* L 71 77.

¹² angl. *-ship* ir liet. *-ystė* funkcinis panašumas akivaizdus, lyginant sinonimines dialeksemas *riendship* ir *lraugystė*.

Semantinio skolinio skaičiaus formų aktualizacija, be abejo, priklauso nuo atitinkamo anglų kalbos koreliato skaičiaus formų vartosenos. Pavyzdžiui, *autoritetai* „valdžios atstovai“, analogiškai angl. *authorities*, iš kurio yra įgijęs šią papildomą reikšmę, paprastai vartojamas tik daugiskaitos forma: *Jie susitarė net skelbti 24 valandų streiką, kad privertus autoritetus imtis reikiamų priemonių* LB 72 12.

Galiausiai anglų ir lietuvių kalbų leksinė koreliacija gali būti realizuojama atskirų leksinių eilių išlyginimu, tam tikslui panaudojant funkcionaliai tapatingas žodžių darybos priemones. Tokiu būdu išėivių kalboje išgali nauji kalkės tipo vediniai, pvz., *ačiuoti* „dėkoti“ (< angl. *thank*), *tuojautinis* „neatidėliotinas, skubus“ (< angl. *immediate*).

Sutrupinimai

- angl. – anglų kalbos.
- dial. – tarminė (neliteratūrinės kalbos) forma.
- DLKŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, Vilnius, 1954.
- GK¹³ – Gimtoji kalba (bendrinės kalbos laikraštis, leidžiamas JAV LB kultūros fondo).
- l. – lenkų kalbos.
- L – Laisvė, Brooklyn, N. Y.
- LB – Liaudies balsas, Toronto.
- liet. – lietuvių kalbos.
- LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas, I–VIII, Vilnius, 1957–1970.
- MarŠI – A. Margeris, Šliuptarniai, Chicago, 1949.
- MarŽ – A. Margeris, Amerikos lietuviai ir angliškųjų skolinių žodynas, Chicago, 1956.
- p. – puslapis.
- plg. – palygink.
- pvz. – pavyzdžiui.
- San – Sandara, Chicago.
- VitLI – S. E. Vitaitis, Laimės ieškotojai, Brooklyn, N. Y., 1920.
- V – Vilnis, Chicago.
- vok. – vokiečių kalbos.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Anglų filologijos katedra

Iteikta
1972 m. rugsėjo mėn.

¹³ Po laikraščio pavadinimo santrumpos pirmasis skaičius rodo laikraščio leidimo metus, antrasis – laikraščio numerį.

ENGLISH SEMANTIC LOANS IN AMERICAN LITHUANIAN

Summary

The present paper presents the first attempt to describe English semantic loans in American Lithuanian. The point of contact which leads to an extension of meaning may be either a phonetic or a semantic similarity or both. The largest number of loanshifts occurred in American Lithuanian between pairs of words which resembled one another both in sound and meaning. Homologous relationship usually involves the so-called international stock of Lithuanian vocabulary. Purely Lithuanian words acquire new meanings usually on the basis of the synonymous extension. Actual collision of meaning, such that we can speak of a semantic confusion, occurred in a number of cases where Lithuanian words were extended to include the usages of English words of partially similar meaning and sound. The similarity of morphemic structure makes this the easy way out for derivatives and compounds.